

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ

Adil AYZAZ*

Öz

Tarih boyunca çeşitli zaman dilimlerinde deęiŐkenlik göstermiŐ olan ancak günümüzde devletler arasında olumlu yönde seyrettiği görülen Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelecekte nasıl şekillenebileceği sorusuna cevap arayışlarına yeni bakış açıları kazandıracak perspektiflerin ortaya konulması zarureti, bu makalenin kaleme alınmasının gerekçesini oluşturmuştur.

Makalede, metot olarak eleştirel literatür araştırması kullanılmış ve Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler, ilişkilerde deęiŐkenliğin hâkim olduğu 1918 ile 1939 yılları arasındaki dönemle sınırlandırılmıştır. Anılan döneme giriş teşkil etmek üzere ilk olarak I. Dünya Savaşı'nın başlangıcından Mondros Mütarekesi'ne kadar Türk-Rus İlişkileri (1914-1918) incelenmiş; ardından, zaman içinde ilişkilerde meydana gelen değişimi ve nedenlerini tespit etmek amacıyla, sonraki yılları kapsayan Türk-Sovyet ilişkileri ise Kararsızlık Dönemi (1918-1923), İşbirliği ve Karşılıklı Güven Dönemi (1923-1936), Geçici İşbirliğinden Kopuş Dönemi (1936-1939) olmak üzere üç zaman dilimi halinde değerlendirilmiştir.

Türk-Rus ilişkilerinde meydana gelen olumlu veya olumsuz yönde değişim ve nedenleri tespit edildikten sonra, sonuç bölümünde, söz konusu tespitlerden istifade ile günümüzdeki Türk-Rus ilişkilerinin gelecekte alabileceği şekil ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Makalenin türü: Araştırma makalesi

Anahtar kelimeler: Türk dış politikası, Türk-Sovyet ilişkileri, Türk-Rus ilişkileri, iki savaş arası.

Jel kodu: D83, H56, N40, N94, N95

Yazarın notu: Bu çalışma bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada etik kurul izni veya yasal/özel izin gerektirecek bir içerik bulunmamaktadır. Çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığı SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi'ne yazar imzası ile beyan edilmiştir.

*(E) Alb., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi, adilayaz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4462-781X

Turkish-Soviet Relations in The Inter-War Period

Abstract

This article endeavors to present new perspectives in search of answers to the question of how relations between Turkey and Russia, which have varied for a century but recently seem to be trending positively, may shape in the future.

Employing a method of critical literature review, the article focuses on the Turco-Soviet relations in the period of 1918 to 1939, highly varying throughout. The Turkish-Russian relations during the World War I (1914-1918) set the prelude to the said period, usually called the Inter-War Period, which is then investigated as three sub-periods namely the Period of Indecision (1918-1923), of Cooperation and Mutual Trust (1923-1936), and of Break of Transitory Cooperation (1936-1939).

Following the determination of positive or negative changes that occurred in the Turkish-Russian relations and causes thereof, the conclusion section attempts to picture the shape that Turkish-Russian relations may assume in the future.

Article Type: Research article

Keywords: Turkish foreign policy, Turkish-Soviet relations, Turkish-Russian relations, Inter-War Period.

JEL Codes: D83, H56, N40, N94, N95

Author's Note: This study was prepared in compliance with the ethics of scientific research and publication. There is no content requiring permission from the Ethical Board or any legal/special permission in this study. I, as the author of the article, signed my declaration certifying that there is no conflict of interest in the article preparation process.

GİRİŞ

Türk-Rus ilişkileri, özellikle iki savaş arası dönem olarak adlandırılan (1918-1939) dönemde, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası dış politikasına yön veren ana unsurlardan biri olmuştur. Bu çalışmada, XX. yüzyılın başında iki büyük devrime sahne olan ve tarihte büyük çoğunlukla savaş sahnelerinde karşı karşıya gelmiş iki ulusun, Türkler ile Rusların, 1918 ile 1936 yılları arasındaki ilişkileri siyasi tarih disiplini çerçevesinde incelenecektir.

Türkiye açısından zor şartlar altında Millî Mücadele'nin sürdüğü, Sovyet Rusya bakımından ise 1917 Bolşevik Devrimi'nin gerek Rusya'nın içinde gerekse dışında varlığını kabul ettirme çabalarının olduğu 1918-1923 yılları arasındaki dönemde, Millî Mücadele'ye Sovyet desteğinin neler olduğunun tespit edilerek günümüzde iki ülke arasında iyi ilişkilerin başlaması sürecindeki benzerlikleri ortaya koyabilmek bu makalenin kaleme alınmasının amaçlarından birisidir.

Makalenin kaleme alınmasının diğer bir amacı; genel olarak İşbirliği ve Karşılıklı Güven Dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1923-1936 yılları

arasındaki dönemde, Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmaları akdedilen Rusya ile ekonomik işbirliğinin yanı sıra hem ikili hem de uluslararası ortamda ilişkilerin işbirliği içinde nasıl geliştirildiği, uluslararası kuruluşlarla siyasi ilişkilerde uyum içerisinde birlikte nasıl hareket edildiğinin ortaya konulmasıdır.

Yeni bir durum olarak ortaya çıkan II. Dünya Savaşı'nın hızla yaklaşmakta olmasının tüm koşulların değişmesine neden olduğu ve Avrupa Devletlerini Türkiye ile yakın ilişkiler kurma konusunda daha istekli hale getirdiği 1936-1939 yılları arasında, Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulmasının nedenlerinin ve bu nedenlerin başta Türkiye ile SSCB'ye olmak üzere ilgili diğer ülkelere olan etkilerinin ortaya konulması bu makalenin amaçlarından bir diğeridir.

Makalenin sonuç bölümünde, diğer bölümlerde tarih disiplininin istifade ile mercek altına alınan hususlar neticesinde elde edilen sonuçlar ışığında, Türk-Sovyet ilişkilerinin geleceğine ve söz konusu ilişkilerin günümüzde çok kutuplu bir yapıya doğru evrilmekte olan Yeni Dünya Düzenine olabilecek etkilerine yönelik bir bakış açısı sunmak hedeflenmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın Başlangıcından Mondros Mütarekesi'ne Kadar Türk-Sovyet İlişkileri (1914-1918)

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'na, girdikten hemen sonra Çar II. Nikola Rus halkına hitaben yayınladığı bildirmede, "*Bu savaşın ataları tarafından vasiyet edilen tarihi emellerin gerçekleştirilmesine imkân vereceğini*" vurgulamış, Rusların İstanbul üzerindeki emellerini hatırlatarak, savaşın asıl hedefinin sıcak denizlere inme olduğuna işaret etmişti (Kurat, 1987, s. 419)¹.

Rusya bu emellerini gerçekleştirmek için harekete geçti; 4 Mart 1915'te Birleşik Krallık ve Fransa'ya verdiği notalarla İstanbul, İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Trakya'nın bir bölümü ve Adalar'ın Rusya'ya ilhak edilmesini istedi. Birleşik Krallık ve Fransa bunu kabul etmek zorunda

¹ Rusya'nın 2 Kasım 1914'de Türkiye'ye savaş ilan etmesinden sonra, Çar II. Nikola 3 Kasım 1914 tarihinde yayınladığı manifestoda, "Bu harbin, Karadeniz sahillerinde ecdat tarafından vasiyet edilen tarihi emellerin gerçekleştirilmesine imkân vereceğini" vurgulamış, Rusların İstanbul üzerindeki haklarını da hatırlatarak harbin esas hedefini işaret etmiştir. Türkiye'ye savaş ilanı, Rus halkı arasında büyük bir heyecan uyandırmıştır. Tarihi Türk düşmanlığı, hemen canlanmış, Ayasofya'ya haç dikmek zamanı yaklaştığına hükmedilmiş ve bunun için bir yardım sandığı bile açılmıştır (Kurat, 1987, s. 419).

kaldılar. Nisan 1915'te, Rusya'nın Boğazlar ve çevresindeki emelleri üzerinde mutabık kalınmıştı (Armaoğlu, 2020, s. 93-94). Bu plan 1915 yılında Fransızların ve İngilizlerin Çanakkale'de Türkler karşısında beklemedikleri yenilgileriyle suya düşmüştü. Çanakkale'deki Türk zaferi Ruslara müttefikleri tarafından yardım götürülmesinin önüne geçmiş ve daha savaşın başından itibaren Rusya'nın hem ithalat ve ihracatının kesilmesinde, hem de cephanesiz kalarak zayıflamasında etkili olmuştu. Nitekim İngiliz Başbakanı Lloyd George Avam Kamarası'nda Çarlık Rusya'sının 1917'deki çöküşünün en büyük nedeninin Türklerin Çanakkale'deki başarısı olduğunu söylemişti (Fromkin, 2018, s. 219). Kafkas Cephesi'nde Türk-Rus savaşı Enver Paşa komutasındaki Türk kuvvetlerinin taarruzuyla başlamış, Ruslardan Artvin, Ardahan ve Oltu geri alınmıştı. Ocak 1916'dan itibaren asker sayısı ve kış teçhizatı bakımından daha iyi durumda olan Rus Ordusunun ileri harekâtı sonucunda Erzurum, Muş, Bitlis, Erzincan ve Trabzon Rusların eline geçmişti (Kurat, 1987, s. 420-421).

I. Dünya Savaşı devam ederken Türkistan'da Rus idaresine karşı aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı Türklerin isyanı baş göstermişti. Çar tarafından Türkistanlılara ve Kazak-Kırgız Türklerine 1834 yılından beri devam eden askerlik muafiyeti kaldırılmış, askere alma başlamıştı. Yine 1916'da savaş ihtiyaçlarını karşılama adı altında Rus generallerinin ve yöneticilerin cebini doldurduğu yüklü miktarda vergi toplandı. 1905 isyanından sonraki dönemde İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura gibi aydınlar yaydıkları Türkçülük ve İslamcılık fikirleriyle Türkiye'ye karşı çok olumlu bir düşünce iklimi oluşturdular (Akçura, 2018, s. XV).² Bu düşüncelerin yayıldığı dönemde I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Rusya'nın Türkiye'ye savaş açmış olması Türkler arasında Rus hükümetine olan düşmanlığı iyice artırdı (Kurat, 1987, s. 427-429). Çarlık Rusya'sının Kafkasya'daki askerî başarılarının yarattığı endişe, 1917 Devrimi'nin Türkler arasında sevinçle karşılanmasına neden oldu (Kurat, 1987, s. 429; Togan, 2021, s. 385-387). Bu etkiden yararlanarak Enver Paşa ve Talat Paşa'nın Kafkasya'da bir İslam Hükümeti kurma tasarıları da bu dönemde ortaya çıktı (Ada, 2018, s. 1080-1081; Murgul, 2017, s. 19-20). Savaş esnasında Rusya'da Çarlık rejimi aleyhtarı devrim yanlıları da Rusya Türkleri gibi Rusya'nın bu savaştan galip çıkmasını istemiyorlardı. Rusya galip çıkarsa Çarlık rejimi güçlenecek ve yıkılması imkânsız hale gelecekti (Kurat, 1987, s. 430-431).

XX. yüzyılın başında sadece Türk-Rus ilişkilerine değil, I. Dünya Savaşı'nın sonucuna tesiri olan en önemli olaylardan biri Rusya'da Bolşevik Devrimi'nin meydana gelmesidir. Bolşevik Devrimi'ne yol açan koşulların

² İsmail Gaspıralı'nın "Tercüman" isimli gazetesi İstanbul'a da geliyordu.

oluşmasında Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisi olmuştu. Türklerin 1915'te Çanakkale'de geçit vermemesi nedeniyle, Müttefikler Boğazları ele geçirememiş, bu nedenle Rusya'nın hem ihracatı, hem ithalatı durmuştu. Boğazların kapanmasıyla dışarıya ihraç edilemeyen tarım ürünlerinin içeride kalmasına rağmen Rus halkının açlık çekmesi, yolsuzlukların engellenememesi halkı isyana teşvik etmişti (Fromkin, 2018, s. 219-220).

Diğer yandan Türk milliyetçileri Orta Asya Türklüğünün kurtuluşunu Çarlık Rusyası'nın yıkılışında gördüklerinden Bolşevik Devrimi'ni sevinçle karşılamışlardı (Kocabaşoğlu ve Berge, 2006, s. 84; Togan, 2021, s. 385-386).³ Bunun sebebi Lenin'in "Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı" vaat etmiş olmasıydı (Carr, 1989, 307; Çakıcı ve Öksüz, 2020, s. 723); çünkü Lenin sınıf bilincinin millî bilinçten üstün geleceğini düşündüğünden bunu bir tehlike olarak görmemişti. Ancak devrim sonrası işler Lenin'in düşündüğü gibi gitmemiş, Türkler ilk bağımsızlık isteyen milletlerden birisi olmuştu (Carr, 1989, s. 304-306; Erden, 2017, s. 138-139).

Osmanlı'nın yüzyıllardır savaştığı devlet Çarlık Rusyası'ydı. 1905 Devriminden bu yana Rusya Türkleri zaten ezilen uluslardan biri olarak Çarlığa karşıydı (Akal, 2008, s. 116). Bolşevik Devrimi sonrasında Rusya'da iç savaş çıkmıştı ve bu savaşta Bolşevikler ABD, Birleşik Krallık, Fransa ve Japonya'nın desteğini alan muhaliflere karşı savaşıyordu (Carr, 2004, s. 71, 109). Batı karşısında yapayalnız ve Türklerin işbirliği yapabileceği farklı bir Rusya ortaya çıkmıştı. Türkiye ise Mondros Mütarekesi sonrası Millî Mücadele için desteğe ihtiyaç duyuyordu ve Birleşik Krallık ve müttefikleri ile baş edebilmek için başka bir seçeneği yoktu (Akal, 2008, s. 136). Her iki tarafın da istekli olması bu işbirliğini kolaylaştıracaktı.

İki Savaş Arası Dönemde (1918-1939) Türk-Sovyet İlişkileri

Türkiye'nin Millî Mücadele'den başarıyla çıkmasını özellikle Birleşik Krallık ve Fransa kabullenmekte güçlük çekmişler, Türkiye için güvenilir devletler olamamışlardı. Birleşik Krallık'ın Türkiye'ye karşı olumsuz tutumu 1927 yılı sonuna kadar devam etmişti (Yılmaz, 2002, s. 157). Böyle olunca SSCB Türk dış politikasının temel dayanağı olmuştu (Armaoğlu, 2020, s. 47). Bu dönemde SSCB'nin durumu da Türkiye'den farklı değildi. Avrupa Devletleri SSCB'yi dışlamış ve cezalandırmaya çalışmıştı. 1922'de Cenevre'de toplanan Dünya Ekonomik Forumu'nda Sovyet Rusya'ya Çarlık

³ Rusya içindeki Türk Topluluklarının siyasi durumları ve Bolşevik Devrimi karşısındaki düşünce ve tutumları hakkında detaylı bilgi için Bkz. Togan, 2021, s. 352-395.

Rusya'sının borçlarını ödemesi konusunda baskı yapmışlardı. 1920'li yılların ilk yarısında uluslararası arenada yalnız bırakılan Türkiye ve SSCB'nin birbirleriyle yakınlaşmaktan başka seçenekleri kalmamıştı. Türkiye-SSCB ittifakı emperyalist güçlere karşı zorunlu bir ittifak olmuştu (Yerasimos, 1992, s. 57).

İki savaş arası dönemde Türkiye ile SSCB'nin birbirleriyle ve uluslararası alanda girdikleri taahhütler şunlardır:

- 16 Mart 1921 Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması (Moskova Antlaşması) (Soysal, 2000, s. 32-38),
- 13 Ekim 1921 Kars Antlaşması (Soysal, 2000, s. 41-47),
- 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması (Gürün, 1991, s. 109-112),
- 11 Mart 1927 tarihli Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması (Bilge, 1992, s.104),
- 27 Ağustos 1928 tarihli Briand-Kellogg Paketi'nde birlikte hareket edilmesi (Soysal, 2000, s. 366-367),
- 9 Şubat 1929 tarihli Litvinov Protokolü (Soysal, 2000, s. 367),
- 17 Aralık 1929'da 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması'nın uzatılması ve bir Ek Protokol imzalanması (Bilge, 1992, s. 105; Soysal, 2000, s. 279-280),
- 17 Mart 1931 Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması'na Ek bir Protokol daha imzalanması (Soysal, 2000, s. 281),
- 18 Temmuz 1932 Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girişi (Bilge, 1992, s. 112),
- 7 Kasım 1935'te Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın bütün ekleri ve protokolleri ile birlikte 10 yıllığına uzatılmasını öngören Protokol (Gönlübol ve diğerleri, 1974, s. 118-119) .

Genel olarak Türk-Sovyet ilişkileri iki ülke arasında ortak hasımlara karşı işbirliği çerçevesinde gelişmişti. Hem Türkiye'nin hem SSCB'nin siyasi, askerî ve ekonomik bakımdan güçlenmelerine paralel olarak görüş ayrılıkları ve çatışmalar da ortaya çıkmıştı. Türk-Sovyet ilişkilerini iki savaş arası dönemde (1918-1939) üç zaman dilimine ayırarak incelemek yararlı olur. Birinci zaman dilimi, 1918-1923 dönemi Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşı'nın bitimi olan 30 Ekim 1918'den, Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanarak Lozan Barış Antlaşmasının imzalandığı 1923 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. İkinci zaman dilimi 1923-1936

dönemidir ki; işbirliği dönemi olarak anılmasına sebep olacak birçok unsuru içermesine rağmen sorunları da barındırmaktadır. Üçüncü zaman dilimi olan 1936-1939 dönemi ise II. Dünya Savaşı yaklaşırken sorunların su yüzüne çıktığı ve uzun sürecek sancılı bir dönemin başlangıcı niteliğindedir. Bu dönem, SSCB'nin Türkiye üzerindeki taleplerini Moskova ziyaretinde Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na ilk kez dile getirmesiyle (1939 yılında) iki ülke arasında giderek krizlere dönüşecek bir uyuşmazlık döneminin de başlangıcı olmuştur.

Kararsızlık Dönemi (1918-1923)

Dönemin başlangıcında; Rusya'nın, işgali altındaki bazı bölgeleri Ermenilere verme düşüncesi, 1918'de, Osmanlı Ordusunu Brest-Litovsk Antlaşması'nda 1877-78 Harbi'nden önceki hudut olarak kabul edilen Türk-Rus hududundan daha da ileri giderek Tebriz ve Bakü'ye kadar olan bölgeleri ele geçirmeyi zorunlu kılmıştı (Kurat, 1990, s. 652-658). Bu esnada Kafkasya'da Ermeniler, Gürcüler ve Azerbaycan Türklerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Osmanlı Ordusunun anılan bölgeleri ele geçirmesine olumlu katkı sağlamıştı. Ancak dört ay sonra I. Dünya Savaşı sonunda Mondros Mütarekesi imzalanınca, mütarekenin gereği olarak Osmanlı Ordusu Batum, Kars, Ardahan ve Kağızman'dan geri çekildi. Osmanlı Ordusu çekilince Ermeniler Kars'ı, Gürcüler Ahıska ve Ardahan'ı işgal ettiler (Yüceer, 2016, s. 53-55).

Bolşevik Rusya'nın Türkiye ile ilişki kurma isteğinin başlıca üç stratejik sebebi vardı. Birincisi, Mondros Mütarekesi sonrası İtilaf Devletleri'nin Türk Boğazlarını kontrol etmesinin kendi güvenliğini tehdit edeceği düşüncesidir. İkincisi, Türkiye'de Birleşik Krallık lehine bir siyasi yapı ortaya çıkmasının Bolşevik rejimin geleceği açısından tehdit oluşturması endişesidir. Sonuncu olarak, Rusya'daki Müslüman Türkler'in Türkiye ile olan bağlarından yararlanmak düşüncesidir (Çakıcı ve Öksüz, 2020, s. 726-727).

Millî Mücadele döneminde Bolşeviklerle ilk temas Havza'da Albay Budyonny ile Mustafa Kemal'in görüşmesidir. Mustafa Kemal'in Havza'da bulunduğu 25 Mayıs-12 Haziran 1919 tarihleri arasında yapıldığı muhtemel bu görüşmede Bolşevik Albay'ın Türkiye'de kurulacak rejimin şekli üzerinde durması ilginçtir⁴ (Çakıcı ve Öksüz, 2020, s. 728-729). Dönem

⁴ Böyle bir görüşmenin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda tartışmalar olması bir yana bu görüşmede bulunan kişinin Albay Budyonny değil Mdivani olduğu iddiası da vardır (Çakıcı ve

içerisinde Türkiye ile Rusya arasındaki ilk resmî ilişkilerin başlangıcı olarak, Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra, Mustafa Kemal'in Lenin'e yazdığı 26 Nisan 1920 tarihli mektup kabul edilebilir (Ada, 2018, s. 1088; Kolesnikov, 2010, s. 27). Komünist Enternasyonal 1 Mayıs 1919'da yayınladığı açıklamasında; "Türkiye'nin işçi, asker ve köylülerine" ayrı bir bölüm ayırmıştır (Üçok, 1980, s. 233-234). Yine Sivas Kongresi'nden hemen sonra "Georgi Vasilyeviç Çiçerin'in Türk Amele ve Köylülerine Çağrısı" 13 Eylül 1919'da yayımlanmıştır. Bu bildiri de Çarlık döneminin İstanbul ve Boğazlar'la ilgili taleplerden vazgeçildiği de vurgulanmıştır (Degras, 1951, s. 165). Çiçerin'in hem bu çağrıda ve hem de Aralık 1919'da, içinde Türkiye'nin de bulunduğu "Uyanan Doğu'da Avrupa kapitalizmine karşı duruş"tan söz etmesi Türk Millî Mücadelesine olan Rus ilgisinin işaretleri olarak kabul edilebilir (Degras, 1951, s. 164-167). Ankara'da Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra Dışişleri Bakanı Bekir Sami (Kunduh) Bey ve İktisat Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey Moskova'ya gittiler (BCA, 30-18-1-1/1-1-5). 24 Temmuz 1920'de Hariciye Komiseri Çiçerin'le ve 14 Ağustos tarihinde Lenin'le görüştüler. Bu görüşmelerde Türkiye Sovyet Rusya'dan; Ermeniler tarafından kesilen Tiflis demiryolunun açılmasını, emperyalistlerin Anadolu'dan kovulması ve emperyalistlere karşı ortak mücadele için silah ve para yardımı yapılmasını, Rusya ise Van ve Bitlis'in Ermenilere verilmesini istemişti. Bekir Sami Bey durumu Trabzon'a gönderdiği Yusuf Kemal Bey vasıtasıyla 18 Eylül'de Ankara'ya rapor etmişti (Ada, 2018, 1092-1093).

Konunun BMM'de müzakere edilmesi sonrasında 2 Eylül 1920 tarihinde yayımlanan Kararname, Sovyet Rusya'nın "Türkiye'de Bolşevik ihtilali yapmak istediğini, özellikle Ordu içerisinde Bolşevik ajanlarının girmesine izin verilmemesi gerektiğini" karara bağlamıştı (Erdaş, 2017, s. 81-83). Millî Mücadele'nin önderleri Bolşevik rejimin dış politikasında "Çarist siyaset"ten bir sapma olmadığını böyle erken bir zamanda görebilmişlerdi.

Moskova görüşmelerinden dönen Yusuf Kemal Bey 16-17 Ekim 1920'de Meclis'te yapılan gizli oturumlarda ayrıntılı bilgi vermişti. Mustafa Kemal'in başkanlık ettiği bu görüşmeler esnasında Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey "*Siyaseti hariciyede Petro ne düşünüyorsa bugünkü Rus erkânı da, Rusya'yı idare eden eller de o ideali takip eden insanlardır. Münasebat ve bilhassa siyaseti hariciyedeki noktai nazarları yine dünkü noktai nazardır.*" sözleriyle Rus siyasetinde değişiklik olmadığını tespit etmektedir (GCZ, 16-17 Ekim 1920, s. 158-173, s. 175-187).⁵ Ermeniler

Öksüz, 2020, s. 733-734). Mdivani Mart 1921'de Sovyet Rusya'nın Ankara Temsilcisi olarak atandı (Ada, 2018, s. 1101).

⁵ 16 Ekim 1920 görüşmeleri için s. 158-173, 17 Ekim 1920 görüşmeleri için s. 175-187.

için toprak isteği TBMM tarafından 17 Ekim 1920’de reddedilmişti (Tansel, 1983, s. 232-233). Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Vekiller Heyeti imzasıyla Moskova’da bulunan Bekir Sami Bey’e hitaben gönderilen 21 Ekim 1920 tarihli diğer bir kararname ise Ermeni halkının bölgede hiçbir zaman çoğunluğa ulaşmadığını, Van ve Bitlis’in Ermenilere terki ısrarının SSCB’nin samimiyeti konusunda şüphe uyandırdığını vurgulamaktadır (BCA, 30-18-1-1/1-15-9). Bu kararda Bekir Sami Bey’e iki maddenin Çiçerin’e tebliğ edilmesi talimatı verilmektedir. Bunlardan birincisi, Van ve Bitlis vilayetlerinin Ermenilere terkini istemenin emperyalist bir tutumdan başka bir şey olamayacağı, emperyalizme karşı mücadele için kurulmuş Ankara Hükümeti’nin bunu kabul edemeyeceği, ikincisi ise Türkiye’den göç etmiş olan Osmanlı Ermenilerinin göçten önce oturdukları yerlere dönmelerine engel olunmayacağı, bu suretle gelenlere azınlıklara verilen hakların verileceğidir (BCA, 30-18-1-1/1-15-9).

1920’de Türk heyetinin Moskova’da yaptığı görüşmelerde her iki tarafın da istekleri karşılıklı kabul edilmeyince, yukarıda söz edilen ilk kararnameden sonra Karabekir Paşa, ileri harekâtla 20 Eylül 1920’de Kars ve Gümrü’yü kurtarmış, 3 Aralık 1920’de Ermenilerle Gümrü Antlaşması imzalanmıştı. Daha sonra Ardahan, Ahıska, Batum’un kurtarılmasını takiben 14 Mart 1921’de harekât tamamlanmıştı (Gürün, 1983, s. 40). Türkiye’nin bir yabancı devletle yaptığı ilk anlaşma Gümrü Antlaşması olsa da Ermenistan’da yönetim Menşeviklerden Bolşeviklere geçince anlaşma onaylanmamış ve yürürlüğe girmemiştir (Soysal, 2000, s. 17-18).

Moskova’ya geri dönen Yusuf Kemal Bey başkanlığında, 26 Şubat 1921’de yeniden görüşmeler başlamıştı. Antlaşmayı imzalamak üzere Sovyet Rusya’ya giden ikinci Türk Heyeti bu defa Yusuf Kemal Bey başkanlığında, Dr. Rıza Nur ve Ali Fuat Paşa’dan oluşuyordu. İki ülke arasında, dönemin en önemli gelişmelerinden biri olarak 16 Mart 1921 tarihinde Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması (Moskova Antlaşması) Karabekir Paşa’nın harekâtının tamamlanmasından sonra imzalandı.⁶ Bu antlaşma, Boğazların Türk egemenliğinde kalması, sınırların tespiti, Çarlık Rusyası’nın imzaladığı anlaşmaların geçersiz olduğu, kapitülasyonların kaldırılmasının kabul edildiği gibi maddeleriyle Türkiye’nin dış siyasetinde önemli bir siyasi gelişme olmuştu (Gürün, 1983, s. 41-47; Yüceer, 2016, s. 145). Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması’na göre Sovyet Rusya Kars, Ardahan ve Artvin’i Türkiye’ye bırakmış ve Misak-ı Millî’yi tanımıştı (Aralov, 2020, s. 23). Bu anlaşma ile iki ülke arasında önceden imzalanmış olan anlaşmalar geçersiz sayıldığından (Madde 6), “Sovyet Rusya

⁶ 16 Mart 1921 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması (Türkiye-Rusya Muahednamesi)’nin tam metni için Bkz. Gürün, 1983, s. 42-47; Soysal, 2000, s. 32-38.

kapitülasyonların egemenlik haklarıyla bağdaşmayacağını kabul ederek bu hakların kullanılmasını geçersiz ve kaldırılmış saymıştır” (Soysal, 2000, s. 34). 13 Ekim 1921’de imzalanan Kars Antlaşması, Moskova Antlaşması’yla belirlenmiş olan hudutları Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan heyetleriyle yeniden imza altına alarak perçinliyordu.⁷

Millî Mücadele’nin mali kaynakları içinde Sovyet yardımının çok önemli yeri olmuştu. İlk mali yardım TBMM Hükümetine teslim edilmek üzere Eylül 1920’de Erzurum’a ulaştırılmıştır (Çakıcı, 2023, s. 91). Ancak yardımlar konusunda Sovyet Rusya Sakarya Zaferi’ne kadar kararsızlık dönemi yaşamıştı. Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanmış olmasına rağmen her iki ülkede de karşılıklı kuşku ve kararsızlık hüküm sürmüştü. Fransa ile Ankara Hükümeti’nin iyi ilişkiler içine girmiş olması Bolşevikleri rahatsız etmişti. Sakarya Zaferi’ne kadar geçen dönemde Sovyet Rusya Enver Paşa’nın Moskova’da Ankara Hükümeti aleyhine faaliyetlerine engel olmamış, yardımlar da vaat edildiği kadar olmamıştı (Ada, 2018, s. 1127; Yüceer, 2016, s. 189). Gümrü Antlaşması ve Bolşevik Rusya ile yapılan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanmış olmasına rağmen Türk komutanların kuşkuları sebebiyle Batı’ya asker kaydırma kararı hemen alınmamıştı. Enver Paşa’nın iki tümen kadar kuvvetle Anadolu’ya geçeceği bile söylenmekteydi ve Mustafa Kemal Paşa bu konuda endişeliydi (Ada, 2018, s. 1113; Murgul, 2017, s. 25). Aynı kararsızlık Sovyet Rusya tarafında da devam ediyordu. Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’in Londra Konferansı’nda Avrupa Devletleri’yle yakın temas kurması Sovyet Rusya’yı rahatsız etmişti (Alacakaptan, 1999, s. 282-283; Çakıcı, 2023, s. 98; Yerasimos, 2000, s. 217). Sakarya Zaferi’ne kadar olan dönem içerisinde Millî Mücadele’ye destek maksadıyla Enver Paşa’nın da Almanya bağlantılı silah ve cephane temini için Sovyet Hükümeti nezdinde girişimleri olmuştu (Çakıcı, 2023, s. 91). Enver Paşa ve Talat Paşa İngiliz boyunduruğuna girmektense, Bolşevik prensiplerini uygulamayı çare olarak görmekteydi (Akal, 2008, s. 130-131).

Sakarya Zaferi’nden sonra, Sovyet Rusya’nın maddi yardımı azımsanmayacak düzeydedir. Sovyet Rusya’dan altın ve askerî malzeme gelmeye başlamıştı (Zürcher, 2017, s. 184-185). Millî Mücadele döneminde yapılan yardım 11 milyon altın Ruble ve 100 bin Osmanlı altını tutarındadır. Ağustos 1920’de 100 bin Osmanlı altını karşılığı külçe altın Halil Paşa tarafından, Eylül 1920’de 1 milyon altın Ruble Yusuf Kemal Bey tarafından getirilmiş, Moskova Antlaşması’ndan sonra partiler halinde 10 milyon altın Ruble daha gelmişti (Yerasimos, 2000, s. 614). Millî Mücadele boyunca gönderilen mali yardımların toplamı 13.612.000 altın rubledir (Çakıcı, 2023,

⁷ Antlaşmanın tam metni için Bkz. Soysal, 2000, s. 41-47.

s. 97). Bu dönemde Sovyet yardımları başladıktan sonra Ağustos 1921'de Büyük Millet Meclisi'nin de açlık çeken Sovyet Rusya halkına tahıl yardımı yapma kararı almış olması bir iyi niyet göstergesi olarak kabul edilebilir (Kolesnikov, 2010, s. 110-114).

Bu dönemde Sovyet Rusya ile Türkiye'nin benzerlikleri vardı. Bolşevik Devrimi'nden sonra Sovyet Rusya Brest-Litovsk Antlaşması'yla I. Dünya Savaşı'ndan çekilmişti. Bolşevik Devrimi'ni kabullenmek istemeyen Batılı Devletler devrimin başarısız olması için Rusya'da muhalif gruplara destek vermişlerdi.⁸ Türkiye'nin Millî Mücadelesinin başlangıcında olduğu gibi, yeni Bolşevik rejim de iç karışıklıkları bastırma çabası içindeydi. Çünkü Bolşevikler Rusya içindeki muhaliflerin Müttefik Devletler tarafından desteklenmesine engel olmak için bu devletleri Kafkaslar'dan çıkarmak istiyordu. İngilizler'in Kafkas Seddi Projesi de Sovyet Rusya'yı endişelendiren gelişmelerden biridir. Buna göre Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında bir ittifakla Bolşevizmin yayılmasına karşı bir set oluşturulması düşünülmüştü (Erden, 2017, s. 135) Bu proje ile Bolşevik Rusya'nın güneye doğru yayılması ve Türk-Sovyet yakınlaşması engellenmeye çalışılmıştır. Kafkas Seddi projesine Türkiye'nin dâhil olmasından endişe duyan Sovyet Hükümeti bunu engellemek amacıyla da Türkiye'ye yardım göndermiştir (Çakıcı ve Çakıcı, 2022, s. 156-157). İtilaf devletleri hem Sovyet Rusya'nın hem Türkiye'nin düşmanıydı (Toynbee, 1971, s. 84). 5 Kasım 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki şu ifadeler dönemin ruhunu yansıtmaktadır: “*Türklerle Bolşevikler aynı Şark'ın milletleridir, birinin başındaki dert diğerinde de vardır. Yeni Rusya, yeni Türkiye el ele dünyayı emperyalist zulmünden kurtaracak olan hareketin pişdarıdırlar [öncüsüdürler]*” (Kocabaşoğlu ve Berge, 2006, s. 243).

Sonuçta dönem içerisinde karşılıklı güvensizlik egemen olmuştur (Ada, 2018, s. 1135). Hem Türkiye hem Sovyet Rusya bakımından siyasi ve askerî alanda işbirliği konusunda kararsızlıklar yaşanmış olsa da Sovyet Rusya, Millî Mücadele'nin tek dış diplomatik ve maddi destek sağlayıcısı; buna karşılık Ankara Hükümeti de, Sovyet Rusya ile dost olan ilk hükümet olmuştur (BCA, 30-10-0-0/247-674-21; Yerasimos, 2000, s. 613).

⁸ Bu konuda Bkz. Yüksel Nizamoğlu (2015), “Bolşevik İhtilali Sonrasında Rusya'nın Durumuna Dair Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi)'nin Raporu”, JOBEPS Journal of Business Economics and Political Science, Vol: 4, No: 8, 97-122, December.

İşbirliği ve Karşılıklı Güven Dönemi (1923-1936)

Mustafa Kemal Paşa 1 Kasım 1924 tarihinde TBMM açılış konuşmasında “*Kadim dostumuz Rusya Sovyet Cumhuriyetiyle ilişkilerimiz dostluk çerçevesinde her gün daha çok gelişmekte ve ilerlemektedir. Cumhuriyet Hükümetimiz Rusya Sovyet Cumhuriyeti ile gerçek ve iyi ilişkileri geçmişte olduğu gibi, politik prensip saymaktadır.*” derken Meclis Genel Kurulu’nun şiddetli alkışlarıyla karşılanıyordu (TBMM Zabıt Ceridesi, 01.11.1924, II, C. 10, s. 4). 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşmasından Bolşevik Devrimi’ne kadar Türklerin en çok karşı karşıya geldiği Ruslar hakkında Mustafa Kemal’in bu sözleri ve Meclis’in tutumu Türk dış politikasının zorunlu kıldığı bir durumu yansıtıyordu. Bu durumun başlıca sebebi I. Dünya Savaşı’nın bitiminden 1923 yılına kadar her iki ülkenin ortak düşmana karşı mücadele halinde olmalarıydı.

Bu dönemde Musul sorunuyla bağlantılı olarak Birleşik Krallık’ın kışkırtmasıyla ortaya çıkan Şeyh Sait isyanı Türkiye’yi zor durumda bırakmış ve Musul konusu Türkiye’nin aleyhine sonuçlanmıştı. Milletler Cemiyeti’nin Musul kararı Türkiye’yi SSCB’ye yaklaştıran temel nedenlerden biriydi (Trask, 1971, s. 218). Türkiye gibi SSCB de Batılı Devletlerle sorunlar yaşamaktaydı. Bu şartlar altında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması (17 Aralık 1925) iki ülke Dışişleri Bakanları Tefik Rüştü Aras ve Georgi Vasilyeviç Çiçerin tarafından Paris’te imzalandı. Antlaşmaya göre taraflardan biri başka bir devletle askerî bir çatışmaya girdiğinde diğeri tarafsız kalacak, taraflar birbirlerine tehdit oluşturabilecek ittifak ve antlaşmalara girmeyecekti. Her iki ülkenin bu kapsamda imzaladıkları ilk antlaşmadır. Bu antlaşmanın Türkiye için bir güvence niteliğinde olduğu söylenebilir (Soysal, 2000, s.276-278).

Dönemin önemli gelişmelerinden biri de, siyasi ilişkiler kadar iyi durumda olmayan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yönünde atılan adımlar olmuştu. 11 Mart 1927’de imzalanan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması yine Dışişleri Bakanları Aras ile Çiçerin arasında Odesa’da imzalanmıştı. Bu antlaşmanın imzalanması uzun müzakerelerin sonucunda gerçekleşebilmişti. SSCB’nin Türkiye’de 1922’den itibaren açtığı ticari temsilciliklerin komünizm propagandası yaptıklarına yönelik eleştiriler yükselirken SSCB bu temsilciliklerde görev yapanlar için diplomatik dokunulmazlık istemekteydi (Gürün, 1991, s. 105). Bu sorunun da etkisiyle, gümrük vergileri yüzünden Türkiye’nin özellikle Batum Limanı üzerinden ihracat yapması engelleniyordu. İmzalanan antlaşmayla SSCB’nin İstanbul, İzmir, Trabzon, Mersin, Erzurum, Konya ve Eskişehir’de ticari temsilcilikleri açılmış ve buralarda görevli ticari temsilcilere diplomatik dokunulmazlık verilmişti. Buna karşılık Türkiye ve SSCB üçüncü bir devlete gönderilecek

malların gümrüğe tabi olmaksızın transit geçişini kabul etmiş, böylece Türk mallarının Batum'dan transit geçişi mümkün olmuştu (Gönlübol ve diğerleri, s. 85; Zengin, 2015, s. 61-103).

İki ülke arasında karşılıklı işbirliği ve güven ortamı yaşanmasına rağmen başka kriz alanları da vardı. Bunlardan en önemlisi komünizm meselesiydi. 1924 yılında bu konuda SSCB Dışişleri Bakanı Çiçerin ile İsmet Paşa arasındaki mektup alışverişi olmuştu. Çiçerin Türkiye'de komünizm sorunundan kendilerinin bilgilerinin olmadığını, bazılarının Batı emperyalizminin yararına iki ülke arasında güvensizlik oluşturmaya çalıştığını ifade etmiş, buna karşılık İnönü iyi ilişkilerin gelişmesinden yana olduklarını, Rusları “sükûnet ve huzur içinde” görmekten memnun olduklarını bildirmişti. Gürün'e göre İnönü bu ifadeleriyle, hem iç siyasette Türk uyruklulara karşı baskıcı tutumuyla hem de Türkiye'de komünizmi destekleyici tutumuyla “Rusların sükûnetten uzaklaşmış olmakta olduklarını” düşündüğünü belirtmekteydi. (Gürün, 1991, s. 104). Bolşevikler Millî Mücadele yıllarında Türkiye'nin komünistleşmesinden pek ümitli olmadıkları halde Millî Mücadeleye destek vermişlerdi. 1920-1921 yıllarında ağır ekonomik koşullar altında bulunan Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yardım yapması Türkiye'nin Bolşevikler bakımından taşıdığı önemin göstergesidir. SSCB, Türklerin feodalizme karşı savaşıyor olması, özgürlükçü ekonomi politikası izlemesi ve emperyalist Batı'ya karşı duruşu sebebiyle Mustafa Kemal'e yakınlık duymuştu. Ancak komünizmin Türkiye'de hayat bulmasına Atatürk ve arkadaşlarının izin vermeyeceği en başından beri belliydi. Lenin, Semyon İvanoviç Aralov'u Türkiye'ye Büyükelçi olarak gönderirken yaptığı konuşmada “Mustafa Kemal Paşa tabii ki sosyalist değildir” demiştir (Aralov, 2000, s. 28). Türkiye'de 1922'de komünist propaganda sıkı bir takibata tabi tutulmuştu. 1923'te Komünist Parti'nin 23 üyesi Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na aykırı hareket etmekten tutuklanmıştı. Bunlar daha sonra yargılanmış ve takipsizlik kararı verilerek serbest bırakılmıştı (Gürün, 1991, s. 106-107). Bu dönemde komünizm propagandası yapan yayınlara karşı alınmış olan tedbirler de Türkiye'nin kararlı tutumunun göstergesiydi. Aynı dönemde “kürtçülük” propagandası, Ermenilik ve Rumluk propagandası, inkılâplara karşı propaganda ve misyonerlik propagandası da mevcut olmasına rağmen mücadele edilen en güçlü propagandanın komünizm propagandası olduğu anlaşılmaktadır (Yılmaz ve Doğaner, 2007, s. 22-24). Türk-Sovyet ilişkilerinin seyrinde gelgitlerden biri de SSCB'nin Mustafa Kemal'in düşünceleri konusunda anlayış değişikliğinde ortaya çıkmıştır. 1928-1929 yıllarına gelindiğinde Ruslar komünizme geçit verilmeyeceğini anladıktan sonra “Kemalizm'in artık bir kitle hareketi olmadığını, kapitalizme doğru yol aldığını”, “Mustafa Kemal'in “kendine has” Türk nasyonalizmi ya da

tarıma dayalı Bonapartizm” uyguladığını söyleyerek Atatürk’ü artık devrimci olarak görmekten vazgeçmişlerdi (Lewis, 2008, s. 380-381). Bu dönem içinde Türkiye’de komünist faaliyetlerin yeniden hız kazanması üzerine yeniden tutuklamalar olmuştu. 1929’da tutuklananların mahkemeye sevk edilmesi üzerine Pravda gazetesinde “Türkiye’de komünizmin geliştiği, Türk komünistlerinin burjuvaziye karşı muzaffer olacağı” konulu yazılar yayınlanmıştı (Gürün, 1991, s. 121). SSCB’nin 1929 yılından itibaren belirginleşen bu anlayış değişikliğine rağmen siyasi ilişkilerde olumlu seyir sürmüştü.

Bu dönemde SSCB’yi endişelendiren diğer bir gelişme de Türkiye’de çok partili hayat denemesi olarak 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıdır. Bir iç siyaset konusu olmasına rağmen, SSCB bunu Türkiye’nin Batı’ya yaklaşması olarak algıladı. Hatta Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu Batı devletleri tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilince, SSCB, Birleşik Krallık ve Fransa’nın Sovyetler’i yalnızlaştırmak ve Türk-Sovyet ittifakını kırmak için Türkiye’nin iç siyasetine müdahil olduklarını düşündü (Tekin ve Sarıalioğlu, 2022, s. 1108).

17 Aralık 1929’da 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması uzatılırken bir Ek Protokol imzalanmıştı. Bu protokole göre taraflar diğerinin komşu/sınırdış olduğu ülkelerle gizli antlaşmaları olmadığını beyan ediyordu. Ayrıca taraflar diğerinin komşusu olan devletlerle anlaşma yapmak üzere müzakereye başlamadan evvel birbirine bilgi verecekti. Bu Ek Protokol aslında egemenliği sınırlayıcı bir hüküm içermesine rağmen hem Türkiye hem SSCB bu dönemde birbirlerine güvenmek zorunda kalmışlardı.

17 Mart 1931’de 1925 Antlaşmasına bir Ek Protokol daha imzalandı. Buna göre taraflar Karadeniz’de ve Karadeniz’e bağlı denizlerde savaş gemisi almadan veya üretmeden en az altı ay önce diğerine bilgi verecekti (Soysal, 2000, s. 281). 1925 Antlaşması 1931’de 5 yıl süreyle uzatıldı. 1931 uzatması SSCB Dışişleri Bakanı Litvinov’un Türkiye ziyareti esnasında imzalanmıştı (Gürün, 1991, s. 126).

Bu Antlaşmalara ve Ek Protokollere Türkiye daima riayet etmişti. SSCB ise ilişkilerin olumlu seyrettiği işbirliği dönemlerinde antlaşmalara riayet etmiş, II. Dünya Savaşı’na yaklaşırken ilişkilerin olumsuz yöne doğru gitmesiyle antlaşmalar aleyhine davranışlar göstermişti. Türkiye 1932’de Milletler Cemiyeti’ne davet edildiğinde bu antlaşmalar gereği SSCB’ye bilgi verdiğinde SSCB başlangıçta karşı çıkmış, bunun üzerine Türkiye Milletler Cemiyeti’ne SSCB lehine bazı çekinceler koyarak üye olmayı kabul etmişti (Hale, 2003, s. 52). Benzer şekilde 27 Ağustos 1928 tarihli

Briand-Kellogg Paktı ve 9 Şubat 1929 tarihli Litvinov Protokolü'ne Türkiye ve SSCB aralarındaki antlaşmaya bağlı kalarak işbirliği içinde katılmıştı⁹ (Armaoğlu, 2020, s. 172-174; Gürün, 1983, s. 48).

Siyasi ilişkiler dönem içindeki karşılıklı resmî ziyaretlerle gelişmişti. 1927 yılında Bolşevik İhtilâli'nin onuncu yıldönümü törenlerine Türkiye'yi temsilen Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Saffet Bey beraberinde bir heyetle katılmıştı (BCA, 30-18-1-1/26-58-20). Eylül 1930'da Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Moskova'yı ziyaret etmiş, Ekim 1931'de SSCB Dışişleri Bakanı Litvinov Ankara'ya gelmişti. Litvinov Türk basınına verdiği demeçte "*Türk halkına yemin ederim ki, SSCB'nin Türkiye ile dostluk ilişkileri çok sağlam temele dayanmakta ve SSCB'nin dış politikasının varlığının temel taşlarından biridir... Türkiye'nin izlediği siyasetin karakteri ve kökeninin de aynı olduğundan eminim*" demiştir (Kolesnikov, 2010, s. 32-34). Nisan 1932'de İnönü Moskova'yı ziyaret ettiğinde "işbirliğinin geliştirilmesi ve artırılması gerektiği" vurgulanmıştı. İnönü'nün Moskova ziyareti Türkiye'nin Batı ülkeleriyle sorunlarını çözmüş olmasının etkisiyle, eskisinde daha özgüvenli olduğu bir zamanda gerçekleşti (Müezzinoğlu, 2018, s. 259). Ekim 1933'te Halk Savunma Komiseri (Savunma Bakanı) Mareşal Vorosilov kalabalık bir heyetle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun onuncu yılı törenlerine geldiğinde İstanbul'da ve Ankara'da büyük önem verilerek karşılanmıştı. Ekim 1935'te İktisat Bakanı Celal Bayar Moskova'yı ziyaret etmişti (Kolesnikov, 2010, 32-34; Lewis, 2008, s. 382-383).

Dönemin önemli siyasi gelişmelerinden biri 1934 yılında imzalanan Balkan Antantı'ydı. Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında Türkiye'nin öncülüğü ve aktif dış politikası sayesinde hayata geçebilmişti. Taraflar karşılıklı olarak birbirlerinin sınırlarını garanti altına alıyorlar, başka bir Balkan ülkesiyle siyasi ilişki kurmamayı ve antlaşma yapmamayı taahhüt ediyorlardı (Ada, 2018, s. 1126). II. Dünya Savaşı'nın ayak sesleri duyulurken bu Antant çok başarılı olmamakla beraber Türkiye'nin öncü rol üstlenmesi, antlaşma koşullarına hep riayet etmesi, hem SSCB ile 1925 Antlaşmasının şartlarını ihlal etmeden yeni siyasi oluşumlara girebileceğini ve hem de lider rol oynayabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye, SSCB ile dostluğa devam ederken Batı ile daha iyi ilişkiler kurmak istemekteydi.

⁹ Briand-Kellogg Paktı savaşı milli siyaset aleti olarak kullanmayı yasaklayan, bütün anlaşmazlıkların daima barışçıl vasıtalar kullanılarak çözüleceğini taahhüt eden antlaşmadır. Türkiye 8 Eylül 1928'de Pakt'a katılmıştır. SSCB Briand-Kellogg paktının onaylanmasını beklemeden Doğu Avrupa'da hemen yürürlüğe girmesi için benzer bir protokol hazırladı, Litvinov Protokolü'nü 1 Nisan 1929'da Türkiye de imzaladı.

SSCB ile siyasi ilişkilerin geliştiği bu dönemde İngiliz basınında çıkan haberlere bakıldığında; 1927 sonuna kadar Türkiye'ye karşı olumsuz tutum içindeki Birleşik Krallık'ın 1928 yılından itibaren Türkiye'ye önem vermiş olduğu, geleceğin güçlü bir aktörü olarak yükseleceğinin öngörüldüğü, II. Dünya Savaşı'na yaklaşılırken Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki tutumundan övgüyle söz edildiği görülmektedir. Bu dönemde Birleşik Krallık Boğazlar sorunu gibi birçok konuda Türkiye'nin yanında yer almıştı (Yılmaz, 2002 s. 158-174). Türkiye-İtalya Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının imzalanması (1928), Musul meselesinin Türkiye'nin aleyhine de olsa çözülmesiyle Birleşik Krallık ile ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesi, Birleşik Krallık Donanması'nın İstanbul ziyareti gibi gelişmeler SSCB'yi rahatsız etmişti. 1930'lu yılların ortalarından itibaren Türkiye'nin hem ekonomik ilişkilerinde hem de siyasi ilişkilerinde Batı'ya kayması SSCB'yi memnun etmemiştir.

Siyasi ilişkilerin geliştiği bu dönemde iki ülke arasında müzakere edilen konulardan birçoğu ekonomik konuları da içermiştir. Millî Mücadele'nin başladığı dönemden itibaren Mustafa Kemal ve arkadaşları II. Meşrutiyet döneminde başlayan "millî iktisat", "millî burjuva" yaratmaya yönelik ekonomik tedbirlerin sürdürülmesine önem vermişti (Kazgan, 2002, s. 59-60). Kurtuluştan hemen sonra kalkınma modeli arayışları başlamıştı (Avcıoğlu, 1976, s. 263-279). Türkiye'nin ekonomik sistemi iç politikada da tartışılmış, devletçi uygulamaların olduğu SSCB ve İtalya örnekleri tartışmalara konu olmuştur.¹⁰ (Rıfki, 1932, s. 13-20).

1929 Dünya Ekonomik Buhranı Türkiye'de ekonomik durumu kötüleştirdi. Sanayileşmede istenen başarının elde edilememiş olmasıyla sanayi üretiminde devletin denetimine ağırlık veren devletçi modele geçilmişti. 1932 yılında Türkiye'ye gelen bir SSCB heyeti Türk sanayiinin gelişimiyle ilgili hazırladığı raporda doküma, demir çelik, cam, çimento, kâğıt ve kimyasal maddeler konularına eğilmek gerektiğini belirtmişti (Zürcher, 2017, s. 232). 1933 yılında hazırlanan ve 1934 yılında onaylanarak yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı SSCB'deki plandan esinlenerek ve Rus uzmanların desteğiyle hazırlanmıştı. Dünyada plan uygulayan ikinci ülke SSCB'den sonra Türkiye olmuştur. Bu planla devletçiliğin yanı sıra gerektiğinde özel teşebbüsün de desteklenmesinin yolunu açan, adına daha sonra "karma ekonomi" denecek olan model ortaya

¹⁰ 1930 ve 1932 yıllarında SSCB ve İtalya'ya yapılan gezilere katılan Falih Rıfki "Moskova Roma" adlı kitabında bu iki ülkede ekonomik krizlere devletçi politikalarla karşı konulabildiğini ve buralardaki hızlı gelişmeleri anlatmaktadır. Bu komünist ve faşist devletçi rejimlerin en büyük başarısı bürokrasinin tasfiye edilmesi, genç ve uzman kadroların işbaşına gelmesidir. Bunların Kemalizm'le olan benzerlikleri ve Türkiye'ye model olabileceği vurgusu da vardır (Rıfki, 1932, s. 102).

çıkıyordu (Kazgan, 2002, s. 60-70; Lewis, 2008, s. 383-384). SSCB'deki planlı kalkınma modeli örnek alınarak uygulanmış olan devletçi ekonomi modeli, kapitalizmin yerini alacak bir sistem olamamıştır (Avcıoğlu, 1976, s. 448). Batılılaşma hedefinden hiç sapmamış Türk yöneticileri ekonomik buhran sonrası 1930-1938 yılları arasında SSCB modelini tereddüt etmeden uygulama çabası göstermişlerdi. İzmir İktisat Kongresiyle başlayan ekonomi politikası arayışlarında 1930'lu yıllara gelinceye kadar birçok ilerleme kaydedildi (Kazgan, 2002, s. 56-57).

Dönem içerisinde, SSCB ve Türkiye'nin gerek ekonomik gerekse siyasi ilişkilerinde karşılıklı işbirliği ve güvene dayanan gelişmelerin, her iki ülkenin de çıkarlarına hizmet ettiği söylenebilir. Ekonomik anlamda, SSCB'den hem kaynak hem de kısmen örnek olarak alınan model desteğiyle Türk ekonomisinin gelişme gösterdiği ifade edilebilir. Siyasi olarak ise SSCB'nin Doğu İşlerinden Sorumlu Komiser Yardımcısı Lev Mihayloviç Karahan'ın 1929 yılında Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bey'e söylediği, Türkiye'nin "Sovyet hükümetinin yegâne dostu olan hükümet" olduğu ifadesi, dönem içindeki Türk-Rus ilişkilerine SSCB'nin bakış açısını tanımlayan önemli bir ifadedir (BCA, 30-10-0-0/247-674-21; Bilge, 1992, s. 105). Benzer şekilde, Türkiye'nin uluslararası ortamda aradığı siyasi destek SSCB tarafından sağlanmıştır. Türkiye'nin, yukarıda verilen İngiliz Basınında çıkan haberler ışığında Avrupa devletlerinin yakınlaşmak istediği değerli bir konuma ulaşmayı başarabilmesinde, SSCB'nin gerek ekonomik gerekse siyasi desteğinin varlığı yadsınmaz.

Geçici İşbirliğinden Kopuş Dönemi (1936-1939)

II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin başardığı işlerden biri de Lozan Barış Antlaşması'nda oluşan Boğazlar rejiminin değiştirilmesi olmuştur. Lozan Antlaşması'yla Boğazlar silahsızlandırılarak, Boğazların güvenliği kolektif güvenlik anlayışı içinde Milletler Cemiyeti tarafından sağlanması esasa bağlanmıştır. Türkiye 1935 yılından itibaren Milletler Cemiyeti, Balkan Antantı gibi uluslararası platformlarda ve ikili temaslarında bunun değiştirilmesi görüşünü dile getirmişti. Batı ile dostane ilişkilerin tesisi için gayret sarf eden Türkiye, Lozan Antlaşması'nı imzalayan ülkelere (İngiltere, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, SSCB ve Yugoslavya) nota vererek, Boğazların güvenliğiyle ilgili kolektif güvenlik anlayışının mümkün olmadığını ve yeniden düzenlenmesi gerektiğini bildirmiş ve onları toplantıya çağırılmıştı (Meray ve Olcay, 2020, s. XXIX-XXXIII). Bu dönemde Avrupa'da İtalya ve Almanya'nın antlaşmaları hiçe sayan saldırgan tutumu karşısında

Türkiye'nin böyle barışçıl yaklaşımı sempati ile karşılanmıştı. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle (20 Temmuz 1936) Boğazlar'ın Lozan Antlaşmasıyla silahsızlandırılmış statüsüne son verilmiş ve Türkiye Boğazlar üzerinde tam egemen olmuştu. Bu konferans esansında yapılan konuşmalar Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde ulaştığı saygın yeri perçinliyordu (Meray ve Olcay, 2020, s. XVIII-XXI). Briand-Kellogg Paketi ve Milletler Cemiyeti'nin barışı arayan ruhu Türkiye'nin saygınlığını yükseltmişti. Montrö, Türkiye için bir zaferdi (Trask, 1971, s. 229-232). SSCB, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni gönülsüz imzalamıştı. Hatta konferansın ilk günü Boğazların savunması için Türkiye'ye ittifak teklifinde bulunması SSCB'nin Boğazlar üzerindeki emellerinin unutulmadığını göstermekteydi (Hazar, 2018, s. 64). Türk Boğazları hakkında SSCB tarafından dile getirilen söz konusu teklif, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'ye yönelik tehdit şeklinde yeniden gündeme getirilecekti. Konferans sürecinde ve sözleşmenin imzalanmasında ve uygulanmasında Türkiye'nin Birleşik Krallık ile işbirliği halinde olması, SSCB'yi rahatsız etmişti (Gönlübol ve diğerleri, 1974, s. 119).

İtalya'nın Habeşistan'ı işgaliyle Doğu Akdeniz'de güvensizlik ortamı oluşmuştu. İtalya 1935 Ekim'inde Habeşistan'ı işgal edince Birleşik Krallık'ın verdiği garantiyi Türkiye kabul etmişti. Bu dönemde İtalya'nın Anadolu kıyılarına yapabileceği çıkarma için savunma hazırlıkları bile yapılmaya başlanmıştı (Hale, 2003, s. 57; Yılmaz, 2002, s. 158). Giderek karmaşıklaşan uluslararası ortamda Türkiye, Balkan Paketi'yle batısında başlattığı bölgesel güvenlik önlemlerini Doğu'ya genişletmek için 8 Temmuz 1937'de İran, Irak ve Afganistan ile Sadabat Paketi'nin imzalamıştı. Bu Pakte göre; taraflar ortak sınırların dokunulmazlığına riayet edecek, birbirlerinin içişlerine karışmayacak, sorunları birbirlerine danışarak ve Milletler Cemiyeti'nde çözeceklerdi (Hale, 2003, s. 55). Trask'a göre bu antlaşma sadece İtalya'ya değil aynı zamanda SSCB'ye karşıydı ve Türkiye'nin üyesi Balkan Paketi ve Sadabat Paketi'nin dolaylı olarak birbirine bağlıydı (Trask, 1971, s. 234).

Türk-Sovyet ilişkilerinin olumlu seyrettiği uzun dönemin sonuna yaklaşırken, Türk Hükümet programlarına bakıldığında Türk-Sovyet ilişkilerinde devam eden dostluk hâlâ açıkça görülmektedir. VIII. Hükümet Programı 7 Mart 1935 günü TBMM'de Başbakan İnönü tarafından okundu:

“Sovyet İttihadı ile münasebetlerimiz her zamandan ziyade sıcak bir dostluk içindedir. Sovyet sanayiinin güzel eserleri sanayileşme hayatımızda ebedi dostluk hatıraları olarak yükselmektedir. Büyük Sovyet İttihadı ile yakın ve samimi

dostluğumuz, gerek siyaset alanında ve gerek diğer her alanda her gün daha ziyade kuvvetlenmekte ve gelişmektedir.”

Hükümet Programında yer alan bu ifadeleri Meclis Genel Kurulu alkışlarıyla onaylıyordu (TBMM Hükümet Programları, 2013, s. 236). Ancak bu tarihten savaşın başladığı 1939 yılı Eylül ayına kadar kurulan IX ila XII. Hükümetlerin programlarında Sovyet dostluğundan hiç söz edilmemişti (Erdaş, 2018, s. 32-38).

Türkiye 1934 yılında uygulanmaya başlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ekonomi ve sanayisini güçlendirmeye çalışmıştı. Savaşın başladığı 1939 yılına yaklaştıkça Türkiye'nin savunma harcamalarında da hızlı artış olmuştu (Hale, 2003, s. 58). Avcıoğlu, Türkiye'nin ekonomik buhran sonrası Almanya'nın ekonomik nüfuzu altına girmiş olduğunu iddia etse de, Korkmaz bu dönemde Türkiye'nin Almanya ile yaptığı antlaşmalar sayesinde krizden kolay çıktığını, krizin hemen ertesinde 1930 yılından itibaren dış ticaret fazlası vermeye başladığını tespit etmektedir (Avcıoğlu, 1976, s. 533-535; Korkmaz, Yeniçağ, 11.11.2015). Türkiye'yi kendi yanına çekme konusunda yaşanmakta olan diğer bir rekabet de Birleşik Krallık ve Almanya rekabetiydi. Birleşik Krallık ile önce 6 milyon sonra 25 milyon Sterlinlik askerî kredi ve 10 milyon Sterlinlik de ticari kredi antlaşması imzalanmıştı. Almanya ise 150 milyon Mark borç vermişti (Hale, 2003, s. 58). Türkiye bu rekabetten hem bu dönemde hem de II. Dünya Savaşı boyunca yararlanmıştı (Örnek, 2015, s. 56). 1938'de İnönü-Potemkin görüşmesinde, İnönü Türkiye'nin Almanya ve Birleşik Krallık'la yakınlaşmasının SSCB'nin aleyhine olmadığını telkin etmeye çalışsa da soğukluğu giderememiştir (Sarıalioğlu, 2022, s. 1721). 1935 yılında İtalya'ya karşı İngiliz garantisi, Balkan Paktı ve Sadabat Paktı ile oluşan uluslararası güvenlik ortamı bu amacın gerçekleşmesine zemin hazırlamıştı.

Türkiye 12 Mayıs 1939'da Birleşik Krallık'la, 23 Haziran 1939'da da Fransa'yla Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştı (Hale, 2003, s. 59-61).¹¹ Bunun üzerine Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz Von Papen'in Türk-İngiliz ve Türk-Fransız Antlaşmalarının ittifaka dönüşmesine engel olmak için gayret sarf etmesi dikkate değerdir. Papen, Türkiye'nin Batı'ya bağlanmasını engellemeye çalışmış ve Almanya'nın Türkiye'yle ticari ilişkilerini kesmekle tehdit etmişti. 21 Temmuz 1939 tarihli Cenevre kaynaklı belgede, Von Papen'in Türkiye'nin Birleşik Krallık ve Fransa'yla yaptığı antlaşmayı uygulanamaz hale sokmak için bazı girişimlerde bulunduğu ve “komünizm cereyanı yaratarak” Türk halkını hükümet

¹¹ Fransa'yla antlaşma imzalanmadan önce Hatay sorunu da çözülmüştü. Hale'e göre Türkiye bu görüşmelerde İtalya'ya karşı savunmaya yönelik değil saldırıya yönelik bazı önerilerde bulunmuş ve bu durum İngilizleri ve Fransızları çok şaşırtmıştı. Sonuçta savunma antlaşması imzalandı.

aleyhine yönlendirmek için para sarf ettiğine dair bilgiler aktarılmaktadır (BCA, 30-10-0-0/231-560-12). Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop tarafından Von Papen'e gönderilen 5 Aralık 1942 tarihli bir başka belgede ise *"Türkiye'deki dostlarımıza yardımcı olmak üzere beş milyon Alman Markı gönderildiği, bu paranın cömertçe kullanılması"* talimatı verilmektedir. (SSCB Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü, 2003, s. 87). Komünizmin "faşist Almanya" için bile Türkiye'de manipülasyon aracı olarak görülmesi Türk yetkililerin gözünden kaçmamaktaydı. Savaş devam ederken 1942 Nisan'ında Hitler, Mussolini'ye Türkiye'nin Mihver'e yaklaştığını söylemiş olsa da Türkiye'nin "etkin tarafsızlığı"nın hem Almanlar hem Ruslar farkındaydı. Türkiye'nin etkin tarafsızlığından İngilizler de memnun değildi. (Deringil, 1994, s. 171-172).

Bundan sonra SSCB'nin Almanya ile 23 Ağustos 1939'da Saldırmazlık Antlaşması imzalaması Türkiye'yi şaşırtmıştı (Deringil, 1994, s. 78). Sadece Türkiye değil Birleşik Krallık ve Fransa da hayal kırıklığına uğramıştı. Çünkü Almanya'ya karşı kurulan ittifak antlaşmalarının tek eksiği SSCB idi ve SSCB'nin de bu ittifak içine girmesi için Birleşik Krallık ve Fransa temsilcileri Moskova'da görüşme halindeydiler (Burçak, 1983, s. 49-51).

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun 26 Eylül-16 Ekim 1939 tarihlerinde yaptığı Moskova ziyareti öncesinde yazılı ve sözlü olarak ön görüşmeler yapılmıştı. Bu temaslar esnasında Ruslar Almanlar'la da görüşüyorlardı ve bu görüşmelerde ne konuşulduğunu Türk tarafı bilmiyordu. SSCB, Türkiye-Birleşik Krallık ve Türkiye-Fransa saldırmazlık antlaşmalarından kendilerinin haberdar edilmediği gibi gerekçelerle tavır değiştirmişti. Moskova'daki Türk-Sovyet müzakerelerinin ikinci turuna katılan Stalin, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde SSCB lehine bazı değişiklikler yapılması, Türk-Sovyet Paketi'na Almanya hakkında rezerv konulması gibi taleplerde bulunmuştu. (Burçak, 1983, s. 68-89). Saraçoğlu Montrö konusunda çok taraflı bir konvansiyonun tek taraflı olarak değiştirilemeyeceği cevabını verdi. Türk-İngiliz-Fransız üçlü anlaşmasına Almanlar lehine düzenleme yapılması ise anlaşma zaten paraf edilmiş olduğundan Fransız ve İngilizlerin karşı çıkacağı kesindi. Türkiye'nin bu talepleri kabul etmesi mümkün olmadığından Moskova'da yapılan görüşmelerden sonuç çıkmamıştı (Deringil, 1994, s. 92-95).

Türk-Sovyet ilişkileri bu zamana kadar her iki tarafın da barışçı siyaset izlemesiyle olumlu gelişmişti. II. Dünya Savaşı arifesinde Türkiye barışçı tutumunu sürdürerek Birleşik Krallık ve Fransa ile işbirliği yapmayı tercih etmişti. SSCB ise Batı ile aynı cephede yer alacağını açıklamış olmasına rağmen Almanya ile antlaşma imzalayarak Türkiye'den

uzaklaşmıştı. Alman-Sovyet Antlaşması Hitler'i cesaretlendirmişti (Burçak, 1992, s. 210). Alman-Sovyet yakınlaşmasıyla Boğazların Batılılar tarafından kullanılmasını önlemeye yönelik hem Alman hem Sovyet tarafından gelen iki taraflı baskı ortamı oluşmuştu. Saraçoğlu'nun Moskova görüşmelerinden bir anlaşma çıkmayınca, 19 Ekim 1939'da Türkiye, Fransa ve Birleşik Krallık üçlü ittifak antlaşması Ankara'da imzalanmıştı.

Sonuç olarak yukarıda verilen bilgiler ışığında; 1930 yılından itibaren SSCB Türkiye'nin ekonomik olarak Almanya ve İngiltere'ye yakınlaşmasından rahatsızlık duydu. Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın 7 Kasım 1935 tarihinde on yıl süreyle son kez uzatıldığı bu dönemde, savaşın hemen arifesinde 1939 yılında, artık Türkiye-SSCB dostluğundan söz etmenin pek mümkün gözükmediği anlaşılmaktadır (Burçak, 1983, s. 37-41; Sarıalioğlu, 2022, s. 1722).

Bu dönem içinde Türkiye'nin, kendisi için çepeçevre bir güvenlik ortamı yaratmaya çalıştığı ve söz konusu ortamın yaratılmasında SSCB dostluğunun artık Türkiye'nin dış politikasında yegâne dayanak noktasını teşkil etmediği tespiti yapılabilir (Zürcher, 2017, s. 237). Balkan Paktı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve SSCB ile her alanda işbirliği imkânlarının sürdürülmesinin bu güvenlik anlayışının gereği olduğu ifade edilebilir.

II. Dünya Savaşı öncesi ülkeler arasındaki ilişkilerde meydana gelen yeni gelişmeler neticesinde oluşan ve her iki ülkenin tercihini belirleyerek katıldığı yeni ittifakların ve bu kapsamda SSCB'nin II. Dünya Savaşı başlangıcında Almanya'yla ittifak yapma yönünde tercihini kullanmasının, Millî Mücadele döneminden beri sürmekte olan iki ülke arasında süregelen olumlu ilişkilerde bir kırılma yaşanmasının ana nedenini oluşturduğu, 1939 yılının SSCB ve Türkiye ilişkilerinin olumlu seyrettiği dönemin sonu olarak kabul edilebileceği, bu dönemden sonra iki ülke arasında bozulmaya başlayan iyi ilişkilerin yeniden tesisinin, zamanımıza kadar mümkün olmadığı söylenebilir.

SONUÇ

Türkiye ve Rusya arasında 1939 yılından günümüze kadar geçen zaman diliminde ancak yeniden tesis edilebilen iyi ilişkilerin, makalenin konusunu teşkil eden İki Dünya Savaşı arasında Türk-Sovyet İlişkilerinin çok iyi analiz edilerek çıkarılacak dersler doğrultusunda alınacak tedbirlerle devamlılığının sağlanabileceği düşünülmektedir.

İki ülke arasında ortak çıkarların olduğu dış politika zeminleri aranırken, iki savaş arası dönemde inşa edilen işbirliği ortamının göz önünde bulundurulması gerektiği değerlendirilmektedir.

I. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 11 Kasım 1918 ile II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1 Eylül 1939 tarihleri arasında, "iki savaş arası" olarak anılan dönemde, Türk-Sovyet ilişkileri her iki ülkenin çıkarları istikametinde temkinli bir dostluk içinde gelişmiş, bu dönem Rusya'nın, genel olarak Türklerle olan sorunlu tarihi incelendiğinde istisnai bir dönemi teşkil etmiştir.

Millî Mücadele yılları ve sonrasında Türkiye'yi Rusya'ya yaklaştıran en önemli sebep, Batı'nın Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı kazanmış olmasını kabullenmek istememesi ve Sovyet Rusya'yı Türkiye'ye yaklaştıran en önemli sebep ise yine Batı'nın Bolşevik Devrimi'ni tanımak istememesidir. Batı Devletlerinin her iki ülkeyi uluslararası alanda yalnız bırakmasının bu yaklaşmanın başlıca sebebi olduğu düşünülmektedir. İki savaş arası dönemde Türk-Sovyet yaklaşması emperyalizme karşı mücadelede işbirliği yapma mutabakatı sebebiyle zorunlu bir işbirliği olmuştur. Bu işbirliğinden Türkiye de SSCB de yararlanmıştı. Söz konusu dönemde, Türk-Sovyet yaklaşması her iki devlet bakımından da doğru bir tercih olmuştur.

I. Dünya Savaşı'ndan büyük kayıpla çıkan ve Millî Mücadele'ye başlayan Türklerin Rusya'da Bolşevik rejimi ile yaklaşması hem doğru bir tercih, hem de aynı emperyalist güçlere karşı zorunlu bir işbirliği olmuştur. TBMM'nin lider kadrosu, Millî Mücadele için hayati önemi haiz Sovyet dostluğuna dayanırken, bu zorunlu işbirliğinin uluslararası arenada bırakıldıkları yalnızlığın bir sonucu olduğunun daima bilincinde olmuştur.

İki ülke arasındaki müspet ilişkilerin başlangıç dönemi olan 1918-1923 arası dönemde, hem Türkiye hem SSCB birbirlerine karşı kuşkulu ve kararsız bir tutum sergilemiştir. Her iki ülkenin uluslararası arenada bağımsız birer devlet olarak kabul görmeleri için birbirlerine olan ihtiyaçlarının bilincine varmalarıyla 1923'ten sonra, egemenliklerini sınırlayıcı taahhütlere girecek kadar ileri bir işbirliği ve karşılıklı güven dönemi yaşanmıştır. SSCB Dışişleri Bakanı Molotof II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da bitişinin hemen ertesinde, Haziran 1945'te, 16 Mart 1921 tarihli Türk-Rus Antlaşması'nın "Rusya'nın zayıf olduğu" bir dönemde imzalanmış olduğunu söyleyecektir. Çok sonra gelen bu zayıflık itirafı iki savaş arası dönemde Türkiye ve SSCB'nin birbirine olan zorunluluğunun ifadesidir.

Türkiye, dış politikasını 1936 yılına kadar Avrupa Devletleri karşısında SSCB ile denge konumuna getirdikten sonra, 1936-1939 yıllarında birçok Avrupa Devleti için yakın ilişki kurulmak istenen bir ülke konumuna gelmiştir. II. Dünya Savaşı'na yaklaşırken, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve SSCB Türkiye'yle iyi ilişkiler kurmaya ve Türkiye'yi kendi saflarına çekebilmek için etkilemeye çalışmışlardır. II. Dünya Savaşı boyunca da Batılı Devletlerin Türkiye'yi etkileme gayretleri devam etmiştir. İncelenen dönemin başında kendini yalnız hisseden ve Sovyet desteğine dayanmak zorunda olan Türkiye, 1939 yılına gelindiğinde Batı'nın bir parçası olmayı başarmış ve daha güçlü bir devlet konumuna gelmiştir. Kalıcı bir Sovyet dostluğunun kolay olmadığının farkında olan dönemin yöneticileri, 1939 yılına gelinceye kadar, SSCB'ye soğukkanlılıkla yaklaşmışlar, kendi ilkelerinden vazgeçmeden dış politikalarını yürütebilmişlerdir.

II. Dünya Savaşı öncesi oluşan ittifaklarda SSCB'nin ve Türkiye'nin karşıt ittifaklarda yer alma tercihleri, iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin sonunun başlangıcını teşkil etmiştir. Bu koşullarda Türkiye, 1939 yılında başlayan ve altı yıl süren II. Dünya Savaşı'na, savaşan tarafların çeşitli zamanlarda ısrarlı talep ve baskılarına rağmen girmemiş ve tarafsızlığını katı biçimde korumuştur. Türk yöneticilerin bu kararı ABD'nin savaş esnasında ve sonrasındaki stratejik tasarılarına yardımcı olmuştur. Savaşa girmeme kararı Birleşik Krallık ve SSCB'nin önünü keserken Roosevelt'in Orta Doğu'ya yönelik politikalarının önünü açmıştır (Weisband, 1999, s. 62).

Savaşın bitiminden yarım asır sonra SSCB'nin dağılması sonucu dünya, soğuk savaş döneminin iki kutuplu yapısından, çok kutuplu bir yapıya doğru evrilmektedir. Yeni Dünya düzeni arayışları henüz tamamlanmamıştır ve II. Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi yeni ittifak arayışları söz konusudur. Yeni ittifaklar oluşurken, geçmişte olduğu gibi Türkiye ve Rusya'nın Batı tarafından uluslararası ortamda yalnız bırakılmaları, günümüzde iki ülkenin birbirine yakınlaşmasına ve iyi ilişkiler kurmalarına sebep olmuştur. Dünyanın çok kutuplu bir yapıya evrilmekte olduğu göz önünde bulundurulduğunda ve jeopolitik ve stratejik konumları nedeniyle Türkiye'nin Rusya'yla beraber içinde yer almak için tercih yapabileceği farklı kutupların oluşmaya başladığı değerlendirildiğinde; Batı blokunun Türkiye'yi dışarıda tutma siyasetinin, kendileri bakımından külfetli olabileceği söylenebilir. Türkiye çağdaşlaşma ve Batılılaşma hedefindedir. Günümüzde hem Batı hem Rusya ile karşılıklı ekonomik bağları olan Türkiye, II. Dünya Savaşı öncesinden çok daha güçlü durumda olan millî güç unsurlarıyla (ekonomi, nüfus, askerî güç, savunma

sanayii, coğrafi konum) içinde yer alacağı kutba her zamankinden daha fazla katkı yapacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi,

BCA, 30-10-0-0/247-674-21

BCA, 30-10-0-0/231-560-12

BCA, 30-18-1-1/1-15-9

BCA, 30-18-1-1/1-1-5

BCA, 30-18-1-1/26-58-20

Kitaplar

Akal E. (2008). Rusya'da 1917 Şubat ve Ekim Devrimlerinin Türkiye'ye Etkileri/Yansımaları. İçinde Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 Sol (s. 114-137). İletişim Yayınları, İstanbul.

Akçura, Yusuf (2018). Üç Tarz-ı Siyaset. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Alacakaptan, A.G. (1999). Türk-Sovyet İlişkileri (1921-1945). İçinde İsmail Soysal (Ed.), Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1997, Sempozyumda Sunulan Tebliğler (s. 282-283). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri, Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943) (2003). (Çev. Levent Konyar), Subrosa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Aralov, S.İ. (2000). Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923. (Çev. Hasan Âli Ediz), T. İş Bankası Kültür Yayınları 7. Basım, İstanbul.

Armaoğlu, F. (2019). Türk Amerikan İlişkileri: 1919-1997. Kronik Kitap, İstanbul.

Armaoğlu, F. (2020). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995). Kronik Kitap, İstanbul.

Avcıoğlu, D. (1976). Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın, Birinci Kitap. Tekin Yayınevi, 10. Basım, İstanbul.

Bilge, A.S. (1992). Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Burçak, R.S. (1983). Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939 - 16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri. Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Burçak, R.S. (1992). Türk-Sovyet İlişkilerine Genel Bakış. TTK Basımevi, Ankara.

Carr, E.H. (1989). Bolşevik Devrimi (1917-1923) Cilt I. (Çev. Orhan Suda), Metis Yayınları, İstanbul.

- Carr, E.H. (2004). Bolşevik Devrimi (1917-1923) Cilt III. (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Çakıcı D. ve Çakıcı N. (2022). Kafkas Seddi Projesi ve Bolşevik Rusya'nın Bu Sedde Karşı Tutumu Üzerine Bir Değerlendirme. İçinde Prof. Dr. Hikmet Öksüz'e Armağan. Serander Yayınları, Trabzon, 143-159.
- Deringil, S. (1994). Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Erdaş, S. (2018). Hükümet Programlarında ve Program Müzakerelerinde Dış Politika: 1920-1980. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Fromkin, D. (2018). Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?. (Çev: Mehmet Harmancı), Epsilon, 7. Baskı, İstanbul.
- Gönlübol, M. ve Diğerleri (1974). Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Gürün, K. (1983). Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Gürün K. (1991). Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hale, W. (2003). Türk Dış Politikası: 1774-2000. (Çev. Petek Demir), Mozaik Yayınları, İstanbul.
- Hazar, N. (2018). Sovyet Tehdidinin Gölgesinde Türk Dış Politikası Kuzey Afrika Örneği. Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Kazgan, G. (2002). Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kolesnikov, A. (2010). Türk-Sovyet İlişkilerinin Kuruluşunun 90. Yılı, Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri. (Çev. İlyas Kamalov), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Korkmaz, E. (2015). "Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye". Yeniçağ Gazetesi, 11 Kasım 2015.
- Kurat, A.N. (1987). Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kurat A.N. (1990). Türkiye ve Rusya. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kocabaşoğlu, U. ve Berge M. (2006). Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. (2008). Modern Türkiye'nin Doğuşu. (Çev. Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Meray S.L. ve Olcay O. (2020). Montrö Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Örnek, C. (2015). Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi. Can Yayınları, İstanbul.
- Rıfki, F. (1932). Moskova Roma. Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara.
- Soysal, İ. (2000). Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920-1945). Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara.
- S.S.C.B. Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü, Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943) (2003). (Çev. Levent Konyar), Subrosa Yayınları, İstanbul.
- Tansel, S. (2019). Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Togan, S. (2021). "I. Dünya Savaşı Sonrasında Rusya'da Siyasî Gelişmeler, Başkurdistan Muhtariyeti ve Zeki Velidi Togan". İçinde Serkan Acar (Ed.), Zeki Velidi Togan İlmî Hayatı-Eserleri Siyasi Faaliyetleri-Hatıralar. (s. 352-395). Kronik Kitap, İstanbul.
- Toynbee, A. (1971). Türkiye: Bir Devletin Yeniden Doğuşu. (Çev. Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Trask, R.R. (1971). The United States Response to Turkish Nationalism and Reform: 1914-1939. The University of Minnesota Press, Minneapolis.
- TBMM, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950) (2013). TBMM Basımevi, Ankara.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları. 16 Ekim 1920, 17 Ekim 1920.
- TBMM Zabıt Ceridesi. 01.11.1924, II, C. 10.
- Üçok, C. (1980). Siyasal Tarih (1789-1960). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Weisband, E. (1999). "Providential Realism and the Peace of the Cold War: the Enduring Legacy of the Second Cairo Conference, İlahî Realizm ve Soğuk Savaş Barışı: İkinci Kahire Konferansı'nın Kalıcı Mirası". Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Kahire Konferansının 55. Yıldönümü Paneli (Bildiriler), Ankara. (<https://www.ismetinonu.org.tr/wp-content/uploads/2021/03/kahire-55-yil-paneli.pdf>).
- Yerasimos, S. (1992). Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye Kitap 3, Dünya Savaşı'ndan 1971'e. (Çev. Babür Kuzucu), Belge Yayınları 6. Baskı, İstanbul.
- Yerasimos, S. (2000). Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923). Boyut Kitapları, 2. Basım, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2002). İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye'si. Phoenix Yayınevi, Ankara.

- Yılmaz, M. ve Doğaner, Y. (2007). Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Yüceer S. (2016). Millî Mücadele Yıllarında ANKARA-MOSKOVA İlişkileri. Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Zürcher, E.J. (2017). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. İletişim Yayınları 4. Baskı, Ankara.

Makaleler

- Ada T. (2018). Rus-Batı Rekabetinin Odak Noktasındaki Anadolu ve Ankara Hükümeti'nin Sovyet Politikası (1920-1922). Belleten, Cilt 82, Sayı 295, 1077-1152.
- Çakıcı N. ve Öksüz H. (2020). Bolşevik Ruslar'nın Millî Mücadele Hareketiyle Temas Kurma Girişimleri. Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD), Yıl 16, Sayı 32 (Güz 2020), 717-746.
- Çakıcı N. (2023). Sovyet Rusya'nın Millî Mücadele Hareketine Mali ve Askerî Yardımları (1919-1922). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 73, 85-109.
- Degras, J. (1951). Soviet Documents on Foreign Policy Volume I (1917-1924). Oxford University Press, New York.
- Erdaş, S. (2017). Türk-Sovyet İlişkilerinin İlk Yılı ve İki Kararname. Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD), Yıl 13, Sayı 26 (Güz 2017), 67-90.
- Erden Ö. (2017). Millî Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Kafkas Seddi Meselesi. Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 2, Kafkasya Özel Sayısı, s. 133-143.
- Murgul Y. (2017). Osmanlı Devleti İçin Bolşevik İhtilali Neyi İfade Ediyordu?. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD), Yıl 13 Sayı 26 (Güz 2017), 4-36.
- Müezzinoğlu, E. (2018). İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 20, Sayı: 2, Eylül 2018, 249-260.
- Nizamoğlu, Y. (2015). Bolşevik İhtilali Sonrasında Rusya'nın Durumuna Dair Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi)'nin Raporu". JOBEPS Journal of Business Economics and Political Science, Vol: 4, No: 8, 97-122, December.
- Sarılioğlu, İ. (2022). Montreaux Sonrası Türk-Sovyet İlişkileri Çerçevesinde İnönü-Potemkin Görüşmesi (23 Kasım 1938). Nevşehir Hacıbektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:12 Sayı: 3 Eylül 2022, 1711-1726.

- Tekin, Y. ve Sarıalioğlu, İ. (2022). Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesinin Uluslararası Yansımaları: Türk Dış Politikasında Değişim Tartışması. Belleten TTK, Cilt: 86 – Sayı: 307, Aralık 2022, 1077-1716.
- Zengin, E. (2015). Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri. Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD), IV/1, 61-103.

EXTENDED SUMMARY

Turkish-Soviet Relations in The Inter-War Period

Introduction

The historical course of Turkish-Russian relations, particularly in the Inter-War Period (1918-1939), was a major driver of Turkish foreign policy after the World War I (1914-1918). This paper reviews, in the discipline of politico-history, the Inter-War period relations of Russians and Turks who had mostly fought battles throughout history and experienced major revolutions in the first quarter of the 20th century.

This paper aims first to reveal the similarities between two countries in the process of establishing good relations while in Turkey the nationalist government in Ankara was waging a National Struggle against invasion, and in Russia the Bolshevik Government was fighting to obtain recognition domestically and internationally, and highlight how in the period of 1918-1923 the Ankara Government resolved issues with Bolsheviks, and what support the latter provided to the former in its National Struggle.

Second, it aims to shed light on the period of 1923-1936, the period of “cooperation and mutual trust”, when two sides signed, and renewed several times, a Friendship and Neutrality Treaty; engaged in economic cooperation; developed relations both bilaterally and internationally; and acted in concert in their political relations with international organizations.

Third, it discusses the causes of the deterioration of relations between Turkey and the Soviet Union (USSR) and its implications for both countries as well as others in the period of 1936-1939 when the impending WWII rapidly altered the circumstances and European powers became more willing to establish closer relations with Turkey.

The paper concludes by presenting a new perspective on the Turkish-Russian relations and how such relations may impact a new world order evolving into a multi-polar world.

Turkish-Russian Relations during World War I (1914-1918)

The Ottoman Empire had been fighting the Tsarist Russia for centuries, eventually entering its last war, i.e., the World War I, by attacking the latter. During WWI, the Bolshevik Revolution occurred in October 1917 in Russia, much welcomed by Turkish nationalists, who saw the demise of

Tsarist Russia as the salvation of Turks in Central Asia. Following the October Revolution emerged a Russia which was all alone vis-à-vis the West and could be a cooperating partner for Turks for many reasons. The willingness of both parties would certainly facilitate such cooperation.

Period of Indecision in Turkish-Soviet Relations (1918-1923)

In the early 1920s, Turkey and the USSR, severely isolated in the international arena, had no choice but getting closer, thus, the Turkish-Soviet rapprochement was a compulsory one against the imperialist powers.

The official start of relations between Turkey and Russia is recognized as the letter of April 26, 1920, to V.I. Lenin by Mustafa Kemal, the speaker of the newly convening Turkish Grand Assembly, immediately after its inauguration. The Soviet assistance represented a critical component in the financial resources of the National Struggle. Particularly following the Turkish victory in the Battle of Sakarya, Soviet aid stood at a remarkable level.

The Bolshevik regime was fighting to suppress the internal conflict in Russia stoked by the Allied victors, as was the case for Turkey at the early times of the National Struggle in Turkey. The Allied powers were adversaries both to Turkey and Soviet Russia.

While both Turkey and Soviet Russia had some indecision on the major challenges and cooperation in political and military spheres during the period, Soviet Russia was the sole provider of external diplomatic and material support to the Ankara Government, which in turn was the only friendly foreign government to the Bolsheviks.

Period of Cooperation and Mutual Trust (1923-1936)

A major development in this period was the progress in economic relations, though not as good as political relations.

The fact that Soviet Russia, although itself under severe economic difficulties, did assist Turkey in 1920-1921 was an indicator of the critical importance of Turkey for the Bolshevik regime. Soviet Russia, as named at the time, felt affinity to Mustafa Kemal because Turks were fighting imperialism, pursuing a liberal economic approach, and stood against the capitalist-imperialist West.

The political relations further advance in this period through reciprocal official visits. Turkey however was desiring to establish better relations with the West while continuing friendship with USSR. From the

mid-1930s, once United Kingdom established rapport with Turkey, and other western countries started to follow suit, USSR was not much happy with Turkey leaning towards the West, both in economic and political relations.

It is reasonable to assert that the developments during this period on the basis of cooperation and mutual trust between Turkey and the USSR both in economic and political spheres, served the interests of both parties. In the economic sphere, the Turkish economy arguably improved by the resources and partially adopted model from USSR. The value of economic and political support from USSR cannot be denied in Turkey's achieving the status of a country that many European countries desired to establish close relations.

Break of Transitory Cooperation (1936-1939)

The USSR felt discomfort with Turkey's economic rapport with Germany and the United Kingdom from 1930 onwards. On the eve of World War II in 1939, it was no longer possible to refer to a Turkish-Soviet friendship.

In this period, it could be argued that Turkey was weaving a security network, and the Soviet friendship was not the sole basis of Turkish foreign policy in Turkey's efforts to create such an environment. Further, the USSR's choice of signing a non-aggression pact with Germany when new alliances were being forged prior to WWII was a major cause that ended the friendly relations between Turkey and the USSR; thus, the year 1939 marked the end of the period of positive relations between two countries since the Turkish National Struggle, and the relations that started to deteriorate then could not be improved to date.

Conclusion

In the Inter-War Period, Turkish-Soviet relations progressed in a cautious friendship in line with both countries' interests, marking an exceptional period against the background of historically adversarial relations between Turkey and Russia.

The most important reason that brought Turkey closer to Russia during and after the National Struggle was that the Western powers, which refused to digest Turkey's victory in the post-WWI National Struggle and to recognize the Bolshevik Revolution, isolated both countries in the international arena. The Turkish-Soviet rapprochement of the time was a compulsory one based on their agreed cooperation against imperialism.

The new Bolshevik regime was the sole provider of external diplomatic and material support to the Ankara Government, which in turn was the only friendly foreign government to the Bolsheviks. Turkish leaders who relied on vital Soviet friendship for their National Struggle understood such compulsory rapprochement was a result of international isolation.

During 1918-1923, a period when positive relations were established between Turkey and Soviet Russia, both were suspicious and indecisive. Having realized that each needed the other in securing their rights and interests in the international arena, they entered a period of cooperation and mutual trust from 1923 to such extent that they made commitments at times restricting their own sovereignty.

Having established by 1936 a balanced foreign policy vis-à-vis European states and the USSR, Turkey emerged as a country that many European countries desired to establish close relations. Feeling isolated and having to rely on Soviet support in the Inter-War Period, Turkey achieved becoming a part of the West by 1939, and a stronger state.

The choices of the USSR and Turkey to engage in rival alliances forged prior to WWII brought about the demise of good relations between two countries. Under such circumstances, Turkey refused to participate in WWII, which started in 1939 and lasted for six years, despite insistent requests and pressures by warring parties at various times and kept strict neutrality. Such resolutions by Turkish leaders helped USA's strategic designs during and after WWII. The Turkish refusal to enter the war obstructed UK and USSR ambitions to a certain extent while facilitating Roosevelt's vision for the Middle East (Weisband, 1999: 62).

The world has been evolving from the bipolar order of the Cold War to a multipolar one since the disintegration of the USSR in 1991, about half a century after the end of WWII. The new world order has not yet been forged, and the search for new alliances is underway, as it happened prior to WWII. The isolation of Turkey and Russia by the West in the international arena just as in the Inter-War Period has once again drawn Turkey and Russia closer. Considering the ongoing evolution of a highly inconsistent world order, and that various prospective alliances are forging in which Turkey and Russia may, on account of their geographic location, jointly choose to take part in, the exclusionary policy of the West as a bloc against Turkey should, at best, be costly to the West. Turkey has always pursued and will continue to pursue modernization and Westernization (two terms invariably used in Turkish as synonyms). With economic ties both with the West and Russia and boasting much stronger components of national power (economy, population, military, defence industry, location) compared to

pre-WWII, Turkey is poised to make a larger than ever contribution to any alliance of choice.